

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ЗАГАЛЬНОПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Розглядаються типи загальнопитальних висловлень в аспекті динамічної взаємодії структури, семантики і прагматики. Вивчаються особливості комунікативної перспективи загального питання у залежності від змісту ілокуції. Визначається роль прагматичних операторів у зміні ілокутивної спрямованості загального питання.

Ключові слова: варіативна ілокуція, власне-питальне висловлення, загальнопитальне висловлення, інваріантна ілокуція, невластне-питальне висловлення.

Метою дослідження є вивчення комунікативної перспективи типів загальнопитальних конструкцій з різною ілокутивною спрямованістю. **Предмет аналізу** – комунікативно-функціональні типи загальнопитальних висловлень у сучасній французькій художній прозі. Об'єктом дослідження є загальнопитальні висловлення у французькому художньому дискурсі. **Актуальність роботи** зумовлена відсутністю типології загальнопитальних висловлень з точки зору семіозису та недостатнім вивченням ролі прагматичних маркерів у створенні комунікативної перспективи загальних питань. Матеріалом статті слугують 6 прикладів загальнопитальних висловлень французької художньої прози.

Прийняте у граматичній літературі розрізнення розповідних, питальних і спонукальних висловлень ґрунтується на єдиному семантико-прагматичному критерії – змісту ілокуції. У комунікативно-функціональному плані остання становить багатощарове явище, що має відповідне структурне вираження. Розглядання питальних конструкцій у комунікативно-функціональному аспекті дозволяє врахувати основні особливості ілокутивного змісту й уточнити статус усіх типів загальнопитальних висловлень (ЗПВ). У комунікативному полі висловлення, що включає адресанта, адресата, мовний код, референта і мовленнєвий сегмент, що передається, виділяються три великі групи інформації: "1) когнітивна інформація, пов'язана з фактичним значенням мовних структур, у яких вона міститься; 2) індексальна інформація, що повідомляє про психологічний стан мовця, допомагає окреслити його ставлення до себе і до інших і визначити роль, що він сам собі відводить як учасник інтеракції; 3) регулятивна інформація про хід інтеракції, що слугує цілям початку, продовження і закінчення самої інтеракції. Когнітивна інформація звичайно більшою мірою знаходиться під свідомим контролем і створює головну частину процесу вербального планування. Інформація про особистісні переваги, суб'єктивне ставлення до об'єкта комунікації має вирішальне значення для повної інтерпретації висловлення мовця" [1, с. 89–

90]. Референтно-ап्रेसиативне ставлення комунікантів до обговорюваного постійно змінюється у зв'язку з тим, що необхідно розрізняти те, про що говорить людина, і те, як вона про це думає. Прагматична (індексальна) інформація присутня як компонент у будь-якому висловленні, але канали передачі цієї інформації різноманітні. Оскільки основне місце у висловленні займає модальність як частина прагматичної характеристики висловлення, доцільно вважати прагматику родовим поняттям відносно модальності. Референтна природа предмета повідомлення, його інтерпретація грають також суттєву роль у теорії прагматики, незалежно від того, чи її тлумачать як суто лінгвістичне явище (у теорії інтегративної прагматики) чи "розкладають" лінгвістику і прагматику (у теорії когнітивної прагматики). В обох випадках прагматика тісно взаємодіє перш за все із семантикою. У конкретному висловленні досить важко провести межу між прагматикою і семантикою, оскільки і в першій, і в другій наявне суб'єктивне начало. У залежності від позиції мовця, що може залишатися нейтральним або змінювати своє ставлення, додаючи або відкидаючи щось, суттєво змінюється зміст ілокуції, і в такий спосіб корегується комунікативна перспектива висловлення. Разом із тим, мовець у руслі відповідальності, яку він бере на себе за зміст висловлення, немовби заднім планом формулює своє ставлення до співрозмовника.

Отже, загальнопитальне висловлення визначається як висловлення, що містить запитання до адресата, яке комунікативно-функціонально спрямоване на поповнення когнітивного дефіциту, на встановлення реальності або нереальності пропозиції (пресупозиції) висловлення, на спонукання мовцем співрозмовника до певної дії, вираження здивування, сумніву, оцінки тощо.

Динамічна взаємодія семантики і прагматики у висловленні визначає комунікативно-функціональну типологію ЗПВ. Варіативність цієї взаємодії дозволяє виділити такі типи загальних питань:

1. Власне-питальні орієнтовані й неорієнтовані висловлення, де спостерігається симетрія семантичного і прагматичного змістів, що не змінює основної ілокутивної спрямованості ЗПВ. Такі питання ставляться в умовах когнітивного дефіциту з метою отримати підтвердження або спростування пропозиції, що імплікується адресантом, тобто запитувач просить слухача прокоментувати (висловити своє ставлення) питання:

(1) *Vous avez quelque chose à dire pour votre défense?* (P. Benoît)

(2) – *Réponds vite! N'essaie pas de mentir.*
– *Mentir?* (M. Genevoix)

У першому неорієнтованому ЗПВ міститься імпліцитна альтернатива пропозицій, одну з яких треба підтвердити, щоб ліквідувати когнітивний дефіцит мовця, у другому прикладі висловлення-перепитування зорієнтоване на позитивну відповідь, оскільки повторення з питальною інтонацією здійснюється мовцем для підтвердження його сумнівів або занепокоєння.

2. Невласне-питальні орієнтовані висловлення, що створюються при зміні ілокутивної спрямованості питання, тобто при асиметрії семантичного і прагматичного змістів. Такі питання потребують певної відповіді співрозмовника. Серед невластне-питальних ЗПВ виділяються такі підтипи:

а) питально-спонукальні конструкції. Значення спонукання визначається тим, що будь-яке питальне висловлення може розглядатися як підрядне додаткове до імплікованого дієслова наказового способу у стверджувальній формі. Таким чином, когнітивна і волітивна мотивованості належать у таких ЗПВ до різних аспектів висловлення, тобто є неперехрещеними і взаємозалежними. Серед питально-спонукальних ЗПВ найчастіше зустрічаються конструкції з модальними дієсловами *vouloir*, *pouvoir*, кондиціоналом, прислівниками типу *enfin* тощо:

(3) *Est-ce que tu peux un peu vadrouiller dans les couloirs de cette baraque?* (J. Giono).

У наведеному питально-спонукальному ЗПВ з імплікованим дієсловом у наказовому способі (*dis-moi*) пропозиція (*Vadrouille dans les couloirs de cette baraque!*) експлікується модальним дієсловом *pouvoir* дійсного способу.

б) питально-декларативні конструкції. Такі ЗПВ характеризуються різними полярними питальними значеннями (чи йдеться про питання з *est-ce que*, про інтерогатив з інверсією підмета або про конструкції з прямим порядком слів). У питально-декларативних ЗПВ мовець приймає зміст пропозиції і просить співрозмовника зробити те ж саме. Серед таких питань виділяються комплексні мовно-мовленнєві акти, що складаються з диктумної і модусної частин (наприклад, ЗПВ з прагматичним маркером *n'est-ce pas*). Остання конкретизує позицію мовця відносно передбаченої їм реакції співрозмовника:

(4) *Vous vous connaissez, n'est-ce pas?* (A. Kehrer).

У цьому питально-розповідному ЗПВ із диктумною (*Vous vous connaissez*) і модусною (*n'est-ce pas*) частинами зміст пропозиції (*Vous vous connaissez*) подається як достовірний і відстоюється мовцем.

в) риторичні питання. Такі ЗПВ визначаються як емфатичні [4, с. 78], контрастні ствердження [3, с. 13], як питання, "що не потребують відповіді, хоча вона і можлива" [2, с. 127]. Ф. Кала називає такі питання "модалізованими ствердження-

ми" і зазначає, що в такому типі питань "мовець дає зрозуміти співрозмовнику, що відповідь очевидна" [5, с. 14–15]. К. Кербра-Орекьоні, характеризуючи риторичні питання, вважає, що в такому випадку "мовець лише робить вигляд, що запитує, ніякої інформації від реального або уявного співрозмовника не очікується, від нього вимагається лише підтвердження того, що думає мовець" [8, с. 25]. З іншого боку, багато авторів усе ж висловлюють думку, що первинна функція питальності (запит інформації) все ж залишається, хоча ілокутивна сила акту запиту інформації значно зменшується [6, с. 101].

В. Г. Гак поділяє риторичні питання на адресовані співрозмовнику і такі, що ставляться самому собі, при цьому можливою відповіддю на останні є *Je ne sais pas* [2, с. 128]:

(5) *Est-il possible d'avoir goûté de pareilles délices sans les apprécier?* (G. Laffite)

(6) *Je suis compris dans cette affection?* (J. Giraudoux).

Приклад (5) становить риторичне питання першого типу, що ставиться реальному або потенційному співрозмовнику і має заперечну пропозицію (*Il n'est pas possible d'avoir goûté de pareilles délices sans les apprécier*), приклад (6), що є риторичним ЗПВ, спрямованим на самого себе, також характеризується заперечною пропозицією (*Je ne suis pas compris dans cette affection*).

Критерій функціонально-комунікативної типології ЗПВ може бути доповнений з урахуванням реакції-відповіді співрозмовника на питальне висловлення. Наприклад, В. Г. Гак підкреслює, що питальне значення реалізується тільки у зв'язку з відповіддю, і форма питання нерідко взаємопов'язана з формою відповіді [2, с. 127]. Однак треба зазначити, що ця ознака сама по собі недостатня, оскільки репліки-відповіді в дискурсі з різних причин можуть бути недоречними (непорозуміння, "невдалий" мовно-мовленнєвий акт тощо). До того ж співрозмовник, сприймаючи висловлення мовця, здійснює інтерпретативні підрахунки інформації, що надходить "із різних джерел і по різних "каналах" [7, с. 15]. Серед таких джерел виділяються як чисто лінгвістичні знання комунікантів про синтаксичну, морфологічну, семантичну, фонетичну системи мови, так і паралінгвістичні (міміка, жести), і когнітивні (знання про мовця, про прагматичні правила комунікації, про світ) елементи. Ні один із цих елементів, узятих ізольовано, не є достатнім для визначення типу мовно-мовленнєвого акту [7, с. 34].

Отже, критерій репліки-відповіді не може бути використаним для надання мовно-мовленнєвому акту статусу інтерогативу, він становить лише один із низки маркерів, що регулюють вербальну взаємодію.

Подамо в таблиці типи невластне-питальних і

Питальні висловлення з різними типами ілокуцій

Тип висловлення з інваріантною ілокуцією	Ставлення мовця до змісту висловлення	Ставлення мовця до співрозмовника	Відповідні висловлення з варіативними ілокуціями
Декларативне висловлення	Мовець представляє зміст пропозиції як достовірний. Він приймає цей зміст і готовий його відстоювати	Мовець бере на себе відповідальність за висловлення і стимулює співрозмовника зробити те ж саме	Питально- декларативне Висловлення
Спонукальне висловлення	Мовець зацікавлений у здійсненні імперативної дії	Мовець просить співрозмовника або іншу особу виконати вказану дію або стимулювати її виконання	Питально- імперативне висловлення
Питальне висловлення	Мовець зацікавлений у заповненні когнітивного дефіциту	Мовець просить співрозмовника дати доречну відповідь	

Отже, постійною якістю власне-питальних висловлень як складних мовно-мовленнєвих знаків є інваріантна ілокуція, тобто симетрія позначувального і позначуваного, тоді як асиметричні невластиві конструкції у мовленні мають варіативну ілокуцію, що виявляється в існуванні інтерогативних декларативів і питально-спонукальних ЗПВ.

Література

1. Васильева И. И. О значении идеи М. М. Бахтина о диалоге и диалогических отношениях для психологии / И. И. Васильева // Психологические исследования общения / под ред. Б. Ф. Ломова и др. – М. : Наука, 1985. – С. 81–93.
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Гак В. Г. – М. : Добросвет, 2000. – 831 с.
3. Минкин Л. М. Категория отрицания в современном французском языке : автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. филол. Наук : спец. 10.02.05 "Романские языки" / Минкин Л. М. – Л.: 1963. – 17 с.
4. Чахоян Л. П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка / Чахоян Л. П. – М. : Высшая школа, 1979. – 168 с.
5. Calas F. De la syntaxe à la pragmatique: étude de

l'interrogation dans deux monologues de "Bérénice" / F. Calas // L'information grammaticale, 1996. – № 68. – P. 11–15.

6. Ducrot O. La valeur argumentative de la phrase interrogative / O. Ducrot // Logique. Argumentation. Conversation. (Actes du colloque de Pragmatique). – Fribourg : Peter Lang, 1981. – P. 79–110.
7. Ducrot O Dire ou ne pas dire / Ducrot O. – Paris : Hermann, 1972. – 148 p.
8. Kerbrat-Orecchioni C. Introduction / C. Kerbrat-Orecchioni // La Question. – Presses Universitaires de Lyon, 1991. – P. 5–39.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Benoît P. Les compagnons d'Ulusse / P. Benoît. – Paris: Albin Michel, 1987. – 256 p.
2. Genevoix M. La motte rouge / M. Genevoix. – Paris: Editions du Seuil, 1979. – 288 p.
3. Giono J. Les âmes fortes / J. Giono. – Paris: Gallimard, 1987. – 448 p.
4. Giraudoux J. Amphitryon 38 / J. Giraudoux. – Paris: Bernard Grasset, 1985. – 192 p.
5. Kehrer B. Poudre d'Afrique / B. Kehrer. – Paris: L'Harmattan, 2012. – 416 p.
6. Laffitte J. Ceux qui vivent / J. Laffitte – Paris: Editions Gallimard, 1983. – 352 p.

Рассматриваются типы общевопросительных высказываний в аспекте динамического взаимодействия структуры, семантики и прагматики. Изучаются особенности коммуникативной перспективы общего вопроса в зависимости от содержания иллокуции. Определяется роль прагматических операторов в изменении иллокутивной направленности общего вопроса.

Ключові слова: *варіативна іллокуція, інваріантна іллокуція, неособливо-вопросительное высказывание, общевопросительное высказывание, собственно-вопросительное высказывание.*

This paper is dedicated to the studies of types of total questions in the aspect of dynamic interrelation of structure, semantic and pragmatic. The particularities of communicative perspective of total question are analyzed. The role of pragmatic operators in the change of illocutionary orientation of total question is defined.

Key words: *improper interrogative utterance, invariable illocution, proper interrogative utterance, total question, variable illocution.*